

«ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆՂԻՐՆԵՐ»
ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԾՐԱԳԻՐ

(Հանրակրթական դպրոցի XI դասարանի համար)

ԲԱՅԱՏՐԱԳԻՐ

Միջնակարգ հանրակրթական դպրոցի և ավագ դպրոցի համար նախատեսված «Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրներ» դասընթացի ծրագիրը կազմվել է՝ հիմք ընդունելով ՀՀ հանրակրթության մասին օրենքի, Հանրակրթության պետական չափորոշչի և «Հայոց պատմություն» առարկայի ավագ դպրոցի չափորոշչի հայեցակարգային դրույթներն ու պահանջները:

Հայոց ցեղասպանության հարցը հայ ինքնության հիմնասյուններից է: Դասընթացի նպատակն է օգնել սովորողներին համակողմանիորեն ուսումնասիրել Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրները: Հայաստանի Հանրապետությունում ավագ դպրոցի տարիքի սովորողներին Հայոց ցեղասպանության դասավանդումը մեծապես կնպաստի նրանց մեջ հայ ժողովրդի մեծագույն ողբերգության, դրա պատճառների, ընթացքի, հետևանքների հաղթահարման վերաբերյալ պատշաճ գիտելիքների ձեռքբերմանը և արժանապատիվ քաղաքացիական դիրքորոշման ձևավորմանը: Հայոց ցեղասպանության դասավանդումը ոչ միայն և ոչ այնքան գիտելիքների փոխանցում է սովորողներին, այլև՝ ազգային, քաղաքացիական դաստիարակություն բառի ամենալայն ընդգրկումով:

Դասընթացը կարևոր է նաև հայ ժողովրդի դիմադրական ոգու և պայքարելու ունակության, հատուցման և հայոց պահանջատիրության խնդիրներին հաղորդակից դարձնելու, ինչպես և պատանեկան տարիքին առանձնահատուկ հոգեբանական ապրումներից, ցեղասպանվածի ժառանգի բարդությից խուսափելու, ցեղասպանության հոգեբանական հետևանքները հաղթահարելուն պատրաստ լինելու, ապագա հետևողական և արդյունավետ պայքարի տրամադրելու տեսանկյունից:

Նոր դասընթացի խնդիրներն են՝ սովորողներին ծանոթացնել Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրներին՝ ամբողջական և համակարգված, պատմության դասերի, այլ ժողովուրդների ցեղասպանությունների մասին տրամադրվող գիտելիքի հիման վրա նրան դաստիարակել մարդու և ժողովուրդների բնական ու պատմական իրավունքները հարգելու, ցեղասպանության երևույթի անվերապահ դատապարտման, անկեղծ հայրենասիրության ոգով: Դասընթացի ուսուցումը կնպաստի նաև Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրների հիմնավոր յուրացմանը:

Ծրագրով դասընթացի համար նախատեսված է 68 ժամ (երկու կիսամյակի ընթացքում): Հումանիտար հոսքի համապատասխան ենթահոսքերում կարող է հատկացվել նախատեսվածից ավել ժամաքանակ՝ կատարելով բաժինների ժամաքանակի համամասնական փոփոխություն: Ծրագրի սկզբունքորեն ընդունելի նկատվելու պարագայում փորձ կարվի յուրաքանչյուր թեմա ավելի մանրամասնել (նույն ժամաքանակի սահմաններում), կառաջարկվի գրականության առավել համապարփակ (հիմնական և լրացուցիչ) ցանկ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ (1 ժամ)

ԹԵՄԱ 1.

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ԻՐԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)

1915 թ. մայիսի 24-ի հռչակագիրը: Լեմկինը և «ցեղասպանություն» եզրույթը: Հայոց ցեղասպանությունը որպես ցեղասպանության դասական օրինակ: «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» 1948 թ. կոնվենցիան: Դեկտեմբերի 9-ը՝ որպես «Ցեղասպանության հանցագործության և զոհերի հիշատակի և արժանապատվության և այդ հանցագործության կանխարգելման միջազգային օր»: Միջազգային հանցագործության այլ տեսակներ. պատերազմական հանցագործություններ, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը:

Էդիտա Գոյան, «Թուրքիայի Միջազգային Իրաւական Պատասխանատուութեան Հարցը Ա. Համաշխարհային Պատերազմից յետոյ», *Հայկազեան հայագիտական հանդէս* 41 (2021), 95-118, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Haigazean/41.pdf>

Նարեկ Պողոսյան, «Հայոց ցեղասպանության թեման Ռաֆայել Լեմկինի գործունեության սկզբնական շրջանում», *Ցեղասպանագիտական հանդէս* 2, no. 2 (2014), 156-163, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2021/02/Tseghaspanagitakan-handes-2-2.2014-156-163.pdf>

Նարեկ Պողոսյան, «Ռաֆայել Լեմկինի կողմից «Ցեղասպանություն» եզրույթի ստեղծումը և Հայոց ցեղասպանությունը», *Օրինականություն* 96, (2016), 31-39, <https://www.prosecutor.am/myfiles/files/magazine/96.pdf>.

Նարեկ Պողոսյան, «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիայի ընդունումը և Հայոց ցեղասպանության թեման», *Մերձավոր Արևելք. Պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ*, no. 11-12 (2017), 319-330: <https://viewer.joomag.com/middle-east-history-politics-culture-xi-xii-middle-east/0775985001510209227?short&>

ԹԵՄԱ 2.

ՀԱՅԵՐԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆԸ (2 ժամ)

Օսմանյան կայսրության ձևավորումը և Հայաստանի նվաճումը: Օսմանյան կայսրության սոցիալ-քաղաքական կառուցվածքը 19-րդ դարում - 20-րդ դարասկզբին: Օսմանյան կայսրության էթնիկ և կրոնական պատկերը 19-րդ դարում - 20-րդ դարասկզբին: Հայկական միլլեթը. իրավունքներ և պարտավորություններ: Օսմանյան կայսրության մեջ հայերի նկատմամբ տարվող բռնաճնշումները:

Н. Г. Киреев, *История Турции XX век*, Москва, ИВ РАН: Крафт+, 2007, стр. 12-77

Վեներա Մակարյան, «Հայկական Միլլերի կազմավորումը եւ Կ.Պոլսի Հայոց Պատրիարքների իրավասությունները (ԺԵ.-ԺԹ. դդ.)», *Էջմիածին* ՀԳ, No. Ը (2016): 111-132, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/278060/edition/255126/content>

Н. В. Анлян, “Положение меньшинств в Турции”, *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1 (1997): 288-290, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191994/edition/174399/content>

Լուսինե Սահակյան, Ալեքսանդր Սաֆարյան, Դիանա Հայրապետյան, «Օսմանյան կայսրության «միլլերների համակարգի» և «հայ միլլերի» կարգավիճակի հիմնահարցերի շուրջ», *Հայագիտության հարցեր* 18, no. 3 (2019): 79-91, [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/hayagitharcer/2019\(3\).pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/hayagitharcer/2019(3).pdf)

ԹԵՄԱ 3.

ԲԱՐԵՓՈՒՌՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (1 ժամ)

Թանգիմարի քաղաքականությունը: Օսմանիզմի գաղափարախոսության էությունը: 1876 թ. Օսմանյան սահմանադրությունը:

Ռուբեն Սաֆրաստյան, *Օսմանյան կայսրություն. Ցեղասպանության ծրագրի ծագումնաբանությունը (1876-1920 թթ.)*, Երևան, Լուսակն, 2009, էջ 44-132

Рубен Сафрастян, *Доктрина османизма в политической жизни Османской империи (50-70 гг. XIX в.)*, Ереван, АН АрмССР, 1985

Ալբերտ Խառատյան, «1876 թ. օսմանյան սահմանադրությունը հայ հասարակական մտքի գնահատմամբ (1870-ական թթ.)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 4 (1981): 109-124, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/190486/edition/173003/content>

Գևորգ Հարությունյան, «Արևմտահայության կացությունը և հայ հասարակական միտքը օսմանյան բարենորոգչական շարժման համատեքստում (XIX դ. 70-ական թվականներ)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1 (2006): 115-129, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192847/edition/175207/content>

ԹԵՄԱ 4.

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԶԱՐԹՈՆՔԸ (ՀԱՅԵՐ, ՀՐԵԱՆԵՐ, ԲԱԼԿԱՆՅԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐ) (2 ժամ)

1863 թ. Ազգային սահմանադրությունը: Հայ ազգային-ազատագրական գաղափարների տարածումը Հայաստանում: Հայկական կուսակցությունների ստեղծումը: Հայկական գրատպության ծաղկումը:

Սարուխան, *Հայկական խնդիրն և Ազգային սահմանադրությունը Թուրքիայում*, հ. 1, 1912

Ալբերտ Խառատյան, «Արևմտահայերի ազգային «Սահմանադրությունը» (1860-1863)», *Պատմա-բանասիրական հանդես* 2-3 (1992): 51-66, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191763/edition/174185/content>

Գևորգ Չատինյան, «Օսմանյան Թուրքիայի համայնքների կանոնադրությունների շուրջ», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 2 (2011): 161-141, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/193500/edition/175832/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzgzMDA2L2VkaXRpb24vNzUwMjE>

Կառլեն Դավլաբյան, «Ա. Չոպանյանը և հայոց քաղաքական կողմնորոշման հարցերը», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1-2 (1996): 47-56, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191926/edition/174334/content>

Մկրտիչ Ներսիսյան, «Հայ ազատագրական շարժումը և հնչակյանները 1880-1890-ական թվականներին (Հնչակյան կուսակցության հիմնադրման 100-ամյակի առթիվ)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 3 (1987): 25-33, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191247/edition/173708/content>

Լև Կարապետյան, «Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքը հայկական քաղաքական կուսակցությունների պետական-իրավական գաղափարախոսության մեջ XIX-XX դարերի սահմաններին», *Հայագիտության հարցեր* 5, no. 2 (2015): 23-31, <http://www.armin.am/images/menus/2255/Handes-2-2015.pdf>

ԹԵՄԱ 5.

ՍՈՒԼԹԱՆԱԿԱՆ ԲՈՒՍՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ II-Ի ՎԱՐՉԱԿԱՐԳԸ (2 ժամ)

Իսլամիզմ, պանիսլամիզմ: Մարդասիրական ինտերվենցիաները Օսմանյան կայսրությունում: Օսմանյան կայսրության ժողովրդագրական պատկերի փոփոխության սուլթանական մեթոդները: Սան-Ստեֆանոյի և Բեռլինի պայմանագրերը և Հայկական հարցը: Համիդյան ջարդերը որպես Հայաստանի ժողովրդագրական պատկերի փոփոխության միջոց: Ինքնապաշտպանական մարտերը

Ваакн Дадрян, *История армянского геноцида: этнический конфликт от Балкан до Анатолии и Кавказа* (Ереван: Ноян Тапан, 2007), 3-139

Նարինե Հակոբյան, «Համիդյան կոտորածները և կիլիկիահայությունը (1895-1896 թթ.)», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 6, no. 2 (2018): 9-23, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/9819/edition/8494/content>

Արման Կիրակոսյան, *Հայկական հարցը և հայերի ցեղասպանությունը, պատմահրավական էռալեզու տեղեկանք*, Երևան, «Նորավանք», 2006, էջ 1-39, <http://akunq.net/hy/wp-content/uploads/2011/06/21-ArmanKirakosyan.pdf>

ԹԵՄԱ 6.

«ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹՅՈՒՆ» ԸՆԴԴԻՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)

«Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի ձևավորումը, կառուցվածքը: 1902 և 1907 թթ. Փարիզի հակասուլթանական վեհաժողովները: Իթթիհադական գաղափարախոսությունները. օսմանիզմ, թուրքիզմ և պանթուրքիզմ: 1908 թ. հեղաշրջումը և սահմանադրական կարգի վերականգնումը Օսմանյան կայսրությունում: 1909 թ. Կիլիկիայի հայերի ջարդերը: 1911 թ. Սալոնիկի կոնգրեսը: 1913 թ. իթթիհադական երկրորդ հեղաշրջումը:

Арсен Авакян, *Геноцид армян: механизмы принятия и исполнения решений*, Ереван: МИГА, 2013, http://www.lib.ysu.am/disciplines_bk/5112f119fc23c0ae60c87b5353807996.pdf

Ռեզինա Գալուստյան, «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի գաղափարախոսության զարգացումը (1889-1908). *Ցեղասպանագիտական հանդես* 7, no. 2 (2019): 9-32, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/04/2019.2_9-32.pdf

Vahakn N. Dadrian, “The Secret Young-Turk Ittihadist Conference and the Decision for the World War I Genocide of the Armenians,” *Journal of Political & Military Sociology* 22, no. 1 (1994): 173-201

Ալբերտ Խառատյան, «Ադանայի 1909 թ. կոտորածի լուսաբանումը արևմտահայ մամուլում», *Պատմա-բանասիրական հանդես* 1 (2009): 3-14, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/193243/edition/175585/content>

Ազատ Համբարյան, «Կիլիկիայի 1909 թ. հայկական կոտորածները», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 4 (1988): 13-29, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191397/edition/173847/content>

ԹԵՄԱ 7.

ՄԵԾ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ, ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ (4 ժամ)

Հայկական բարենորոգումների նախագծերը: Առաջին աշխարհամարտի սկիզբը: Օսմանյան կայսրության մասնակցությունը Առաջին համախարհային պատերազմին: Հայկական կուսակցությունների վերաբերմունքը Առաջին աշխարհամարտին (Օսմանյան և Ռուսական տերություններ): Հայաստանի անկախության հարցը հայկական կուսակցությունների ծրագրերում և գործողություններում: Օսմանյան կայսրության հետպատերազմյան տարածքային կարգավորման հարցերը Մեծ տերությունների պլաններում: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը:

Լիլիթ Հովհաննիսյան, *Հայկական հարցը և մեծ տերությունները 1914-1917 թվականներին*, Երևան, Զանգակ-97, 2002, 182 էջ

Աշոտ Հայրունի, «Հայկական հարցը 1918 թ. հայ-գերմանական և գերմանա-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1 (2007): 18-35, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192947/edition/175302>

Գալուստ Գալոյան, «Հայաստանը Ասիական Թուրքիայի բաժանման ծրագրերում (1915-1917 թթ.)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 2 (2001): 58-76, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192365/edition/174749/content>

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)

ԹԵՄԱ 8.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ (2 ժամ)

Քաղաքական: Տնտեսական: Էթնիկական: Մշակութային: Շարժառիթները:

Adalian Rouben Paul, *Remembering and Understanding the Armenian Genocide*, Yerevan, AGMI, 2020

Սուրեն Մանուկյան, «Ճակատագրական հեղափոխությունից մինչև Պանթուրքիզմ. Հայոց ցեղասպանություն պատճառները», EVN Report, <https://evnreport.com/arm/magazine-issues/from-a-fateful-revolution-to-the-dream-of-pan-turkism-causes-of-the-armenian-genocide-3/>

Սուրեն Մանուկյան, «Նախապատրաստելով ցեղասպանությունը: Ցեղասպանական միջավայրի ձևավորումը Օսմանյան կայսրությունում (1908-1914թթ.)», *Ցեղասպանագիտական հանդես*, 3, no.1-2 (2015): 42-56, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/07/Tseghaspanagitakan-handes-3-1-2.2015-42-56.pdf>

ԹԵՄԱ 9.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐԻ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳԸ (2 ժամ)

Պետական կառույցներ: Օսմանյան բանակ: Հատուկ կազմակերպություն: Զանգվածների մասնակցությունը:

Арсен Авакян, *Геноцид армян: механизмы принятия и исполнения решений*, Ереван: МИГА, 2013, http://www.lib.yసు.am/disciplines_bk/5112f119fc23c0ae60c87b5353807996.pdf

Հասմիկ Գրիգորյան, «Հայոց ցեղասպանության «շարքային» իրականացնողները. երեխաների հանցագործությունների գործառության առանձնահատկությունները», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 2, no. 1 (2014): 111-121, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/9769/edition/8459/content>

Սուրեն Մանուկյան, «Հայոց ցեղասպանության ոճրագործների հիերարխիայի հարցի շուրջ», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 2, no.2 (2014): 100-126, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2021/02/Tseghaspanagitakan-handes-2-2.2014-100-126.pdf>

ԹԵՄԱ 10.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ԸՆԹԱՑՔԸ, ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ, ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ, ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (4 ժամ)

Հայոց ցեղասպանության հանցավոր մտադրությունը: Որոշումներ, օրենքներ, հրամաններ: Հայ տղամարդկանց ճակատագիրը օսմանյան բանակում. գորակոչ, ոչնչացում: Հայ մտավորականների ճակատագիրը. աքսոր, ոչնչացում: Մահվան երթերը, համակենտրոնացման ճամբարները: Սպանության այլ մեթոդները: Կրոնը որպես ցեղասպանության գործիք: Հայկական մշակութային ժառանգության ոչնչացումը: Երեխաների բռնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին: Բռնությունները կանանց նկատմամբ:

Ռուբեն Սաֆրաստյան, «Օսմանյան կայսրության 1915 թ. «Տեղահանության օրենքը», *Պատմաբանասիրական հանդես*, no. 2 (2007): 72-81, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192981/edition/175335/content>

Մեղա Պարսամյան, «Հայկական մշակութային արժեքների յուրացման և ոչնչացման երիտթուրքական քաղաքականությունը 1915-1918 թթ.», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 6, no.1, (2018): 71-104, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/05/Tseghaspanagitakan-handes-6-1-2018-73-106.pdf>

Մեղա Պարսամյան, «Հայկական մշակութային ժառանգության ոչնչացման շարունակելիությունը թուրքական վարչակարգերի փոփոխման համատեքստում», *«Ազդակ» բացառիկ*, 24 ապրիլ (2011): 103-109, <https://akunq.net/am/?p=29978>

Մեղա Պարսամյան, «Հայ մտավորականության և հոգևորականության բնաջնջումը որպես մշակութային ցեղասպանության դրսևորում».- *Ցեղասպանագիտական հանդես* 4, no.2, (2016): 56-65, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/06/Tseghaspanagitakan-handes-4-2.2016-56-64.pdf>

Նարինե Մարգարյան, «Հայոց ցեղասպանության իրականացման գործընթացում իսլամի գործոնի հարցի շուրջ».- *Ցեղասպանագիտական հանդես* 2, no. 2(2014): 55-66, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2021/02/Tseghaspanagitakan-handes-2-2.2014-55-66.pdf>

Շուշան Խաչատրյան, «Կրոնի դերը Հայոց ցեղասպանության իրագործման մեջ (մենագրություն)», (Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2020, 176+LXIII էջ)

Անի Ոսկանյան, «Հայերն օսմանյան բանակում. զինակոչ, զինաթափում, ոչնչացում», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 2, no. 1 (2014): 58-66, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/12/Tseghaspanagitakan-handes-2-1.2014-58-66.pdf>

Մեղա Պարսամյան, «Օսմանյան բանակի ներգրավվածությունը հայկական բնակավայրերի և հուշարձանների ոչնչացման գործում՝ Վանի, Բիթլիսի և Էրզրումի նահանգների օրինակով (1915-1918 թթ.)», մաս I, *Էջմիածին* ՀԸ, Դ (2021): 66-80, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/301830/edition/276867/content>

ԹԵՄԱ 11.

ԴԻՄԱԴԻԵԼՈՎ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆԸ. ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2 ժամ)

Ինքնապաշտպանության բնական իրավունք (natural law): Զինված ինքնապաշտպանությունները Հայոց ցեղասպանության տարիներին: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը:

Ազատ Համբարյան, *Արևմտահայերի 1915 թ. կոտորածները և ինքնապաշտպանական մարտերը*, Երևան, Գիտելիք հրատ., 1990

Ռուբեն Օ. Սահակյան, *Արևմտահայության ցեղասպանությունը և ինքնապաշտպանական կռիվները 1915 թվականին*, Երևան, 2005

Մաքառելով կյանքի ու արժանապատվության համար. ինքնապաշտպանական մարտերը Մեծ Եղեռնի տարիներին, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ ՀՅԹԻ, 2015

Ազատ Համբարյան, «Վանի 1915 թվականի հերոսամարտը», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 2 (1985): 33-46, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/190949/edition/173430/content>

Ռուբեն Օ. Սահակյան, «Ուրֆայի 1915 թվականի հերոսամարտի պատմությունից», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 3 (1988): 103-113, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191368/edition/173820/content>

Рубен Г. Саакян, “Из истории освободительной борьбы киликийских армян (Героическая самооборона Хаджна в 1920 г.)”, *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1 (1985): 82-94, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/190918/edition/173401/content>

ԹԵՄԱ 12.

ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ. «ՀԱՅԵՐԸ ՀԱՅԵՐՈՎ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՄԱՐ» (2 ժամ)

Մարդասիրական դիմադրության ձևերը Հայոց ցեղասպանության տարիներին: Հայերի ինքնակազմակերպվածությունը և ինքնօգնությունը: Կյանքը համակենտրոնացման ճամբարներում: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը, «թուրքական փրկության» առասպելները:

«Հայերի փրկության գործը Մերձավոր Արևելքում 1915-1923 թթ.» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, ՀՅԹԻ, 2020

Նարինե Մարգարյան, «Միջագետքի անապատների հայ որբախույզները (1918-1923)», *Հայագիտության հարցեր* 13, no. 1 (2018): 39-57, http://test.journals.sci.am/index.php/arm_issues/article/view/3615/3145

Նարինե Մարգարյան, «Եզիպտոսի հայ որբախնամ կազմակերպության գործունեությունը Կիլիկիայում Հայոց ցեղասպանության տարիներին», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 9, no. 1, (2021): 58-82, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2021/11/2021.1_58-82.pdf

ԹԵՄԱ 13.

ԵՐԵՎԱՆԵՐԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԻՐԱԽՈՒՄ. ՀԱՅ ՈՐԲԵՐԻ ՎԵՐԱՊԵՐԼՈՒ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՈՆԻ ԹՐՔԱՑՄԱՆԸ (2 ժամ)

Էդիտա Գոդյան, Ռեզինա Գալուստյան, Շուշան Խաչատրյան, Էլինա Միրզոյան, *Հայ երեխաների բռնի թուրքացումը Հայոց ցեղասպանության տարիներին*, Երևան, ՀՅԹԻ, 2022, 248 էջ

Ռեզինա Գալուստյան, «Հայ երեխաների բռնի տեղափոխումը Հայոց ցեղասպանության ընթացքում. ընտրություն, ոչնչացում, ձուլում», *Հայագիտության հարցեր* 25, no. 1 (2022): 95-108, <http://www.armin.am/images/menus/3307/Regina%20GAlustyan.pdf>

Նարինե Մարգարյան, «Հայ երեխաների թրքացման գործընթացն Օսմանյան կայսրության պետական որբանոցներում, 1915-1918 թթ.», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 4, no. 1 (2016): 25-43, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/10079/edition/8770/content>

Նարինե Մարգարյան, «Զբեյլի որբանոցի աշակերտական «Տուն» ամսագիրը. ազգային վերակերտման փորձ», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 8, no. 1 (2020): 42-75, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/297584/edition/273123/content>

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)

ԹԵՄԱ 14.

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼՈՒՑՄՆ ՈՒ ՍՏՎԵՐԸ (1 ժամ)

Դերակատարները: Մարդասիրական առաքելությունների ձևերը և առանձնահատկությունները:

Էդիտա Գոդյան, «Կարեն Եպպեն և Հալեպի փրկության տունը Ազգերի լիգայի արխիվի փաստաթղթերում», *ՎԷՄ համահայկական հանդես* 3, no. 59 (2017), 139-155, <https://vemjournal.org/wp-content/uploads/2020/07/11-%D5%80%D5%AB%D5%B7%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6-2017-3.pdf>

Արծվի Բախչինյան, «Հայանպաստ շարժումը սկանդինավյան երկրներում (1896-1930-ական թվականներ)», *Պատմա-քանասիրական հանդես*, no. 3 (2002): 55-72, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192485/edition/174863/content>

Հայկ Մարտիրոսյան, *Գերմանական միսիոներական գործունեությունն Օսմանյան կայսրությունում, Մարաշի կայանը (1896-1919)*, Երևան, Զանգակ, 2016

Սուրեն Ավետիսյան, *Մերձավոր Արևելքի Ամերիկյան նպաստամատույց կոմիտեի (Ամերկոմի) գործունեությունը Հայաստանում 1918-1930 թթ.*, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 2009

ԹԵՄԱ 15.

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՏՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՇՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՄԵՂՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ (2 ժամ)

Գերմանիան և Հայոց ցեղասպանությունը. իրականության, առասպելների և մարդասիրության եռանկյունի: Ավստրո-Հունգարիայի մեղսակցության հարցը:

Ռուբեն Սահակյան, *Ցեղասպանության պատմությունից*, Երևան, 1990 (2-րդ գլուխ)

Արտեմ Օհանջանյան, *1915 թվական: Անհերքելի վկայություններ*, Երևան, 1997

Վոլֆգանգ Գուստ, *Հայերի ցեղասպանությունը 1915-1916*, Երևան, 2008 (առաջաբան)

Աշոտ Հայրունի, *Յոհաննես Լեփսիուսի առաքելությունը*, Երևան, 2002

Աշոտ Հայրունի, «Հայկական հարցը 1918 թ. հայ-գերմանական և գերմանա-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում», *Պատմա-քանասիրական հանդես*, no. 1 (2007): 18-35, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192947/edition/175302>

Գալուստ Գալոյան, «Հայաստանը Ասիական Թուրքիայի բաժանման ծրագրերում (1915-1917 թթ.)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 2 (2001): 58-76, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192365/edition/174749/content>

Արամ Միրզոյան, «Հայոց ցեղասպանության մեջ Գերմանական կայսրության մեղսակցության թեմայի հետազոտության որոշ հեռանկարները», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 8, no. 2 (2020): 121-138, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2021/02/2020.2_121-138.pdf

ԹԵՄԱ 16.

ԱՆՏԱՆՏԻ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ (2 ժամ)

Ռուսաստանը և Հայոց ցեղասպանությունը: Մեծ Բիտանիան և Հայոց ցեղասպանությունը: Ֆրանսիան և Հայոց ցեղասպանությունը:

Ռուսաստանը և Հայոց ցեղասպանությունը 1915-1917 թթ., կազմ. Ա. Մարուքյան, Երևան, ՀՅԹԻ, 2004, 208 էջ

Степан Акопян, *Западная Армения в планах империалистических держав в период Первой мировой войны*, Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1967, 264 стр

Ռուբեն Գ. Սահակյան, «Հայկական հարցը և Ֆրանսիան (1870-1890-ական թթ.)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 1-2 (1994): 132-155, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/191826/edition/174242/content>

Նորայր Մարութանյան, «Ռուսաստանը և Հայկական հարցը», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 2-3 (2009): 3-22, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/193282/edition/175623/content>

Սամվել Պողոսյան, «Կիլիկիան գրավելու և Ջեմալ փաշայի հետ բանակցությունների խնդիրը Անտանտի նախագծերում (1915 թ. երկրորդ կես)», *Հայագիտության հարցեր*, no. 3 (2014): 92-105, http://www.armin.am/images/menus/2016/Hayagitakan_Handes3.pdf

ԹԵՄԱ 17.

ՉԵԶՈՔ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (1 ժամ)

Հայոց Ցեղասպանության Մկանդինայան արձագանքը, գիտ. խմբ. Հ. Դեմոյան, Մ. Բյոռնլունդ, Ս. Մանուկյան, Երևան, ՀՅԹԻ, 2014., 114 էջ

Զավեն Մսրրլեան, *ԱՄՆ արտաքին քաղաքականությունը և հայկական հարցը (1900-2009)*, Կարպիս Լ. Նազարեան հիմնադրամ թիւ 13, Պէլրուր, 2010 թ., 159 էջ

Տիգրան Զաքարյան, *Հայոց ցեղասպանությունը և ԱՄՆ-ի արձագանքը (1915-1917 թթ.)*, Երևան, 2011, 182 էջ

ԹԵՄԱ 18.

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԲԵԿՈՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿԵՐՏՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐԸ (2 ժամ)

Նարինե Նուշերվանյան, «Հայ գաղթականության տեղաբաշխումը Հայոց ցեղասպանությունից հետո», *Պատմություն և մշակույթ* (2018): 271-282, <http://www.armin.am/images/menus/3103/Nushervanyan.pdf>

Վահագն Հարությունյան, «Կիլիկիո Հայոց կաթողիկոսությունը և հայ ազգաբնակչության վերադարձի կազմակերպումը Կիլիկիա 1918-1919 թթ.», *Աստվածաբանական և կրոնագիտական հոդվածների ժողովածու 1* (2022): 223-238, <http://publications.y-su.am/wp-content/uploads/2022/09/013-223-238-Vahagn-Harutyunyan.pdf>

Ռուբեն Սահակյան, «Վան-Վասպուրականի վերաշինությունը Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին (1915 թ. աշուն – 1916 թ.)», *Հայաստանի մայրաքաղաքները. Գիրք I. Վան*, Երևան, «Գիտություն», 2013, էջ 197-207

ԹԵՄԱ 19.

ԱՌԱՋԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏԻ ԱՎԱՐՏԸ, ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄԸ (3 ժամ)

Ռուսական հեղափոխությունները և Ռուսական տերության փլուզումը: 1918 թ. թուրքական արշավանքը Արևելյան Հայաստան և Այսրկովկաս: Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումը: Մուղղոսի զինադադարը: Հայոց ցեղասպանության շարունակությունը քեմալականների կողմից:

Ռուբեն Սաֆրաստյան, *Մուսթաֆա Քեմալ. պայքար Հայաստանի Հանրապետության դեմ (1919-1921 թթ.)*, Երևան, Տիր, 2019, 140 էջ

Ռուբեն Մելքոնյան, «Երիտթուրքեր - քեմալականներ. գաղափարական և կադրային շարունակականություն», *Արևելագիտության հարցեր* 14 (2018): 152-165, <http://www.y-su.am/files/6-1574142210-.pdf>

ԹԵՄԱ 20.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՐԾԱՐԾՈՒՄՆԵՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԵՐՈՒՄ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐՈՒՄ (1918-1923).

«ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԵՂԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ» ՀԱՐՑԸ ՆԵՐՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐՈՒՄ: (2 ժամ)

Մուղրոս: Փարիզի խաղաղության վեհաժողով (Սան-Ռեմո, Սևր): Մոսկվա, Կարս: Լոնդոն: Լոզան:

Հայկական հարցը հաշտության կոնֆերանսի առաջ, Թիֆլիս, տպ. «Աշխատատար», 1919, 32 էջ <https://arar.sci.am/dlibra/publication/125022/edition/113551/content>

Ռոբերտ Թաթոյան, «Արևմտահայության թվաքանակի և Արևմտյան Հայաստանի բնակչության էթնիկական կազմի հարցերը Փարիզի հաշտության կոնֆերանսին (1919-1920 թթ.)», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 4, no. 1, (2016): 4-82, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/07/Tseghaspanagitakan-handes-4-1.2016-44-82.pdf>

Ռուբեն Մելքոնյան, «Թուրքիայի քրիստոնյա փոքրամասնությունների խնդիրը Լոզանի բանակցություններում. «Հայկական ազգային օջախ»-ի ստեղծման շուրջ քննարկումներ», *Հայագիտության հարցեր* 19, no. 1 (2020): 63-76, [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/hayagitharcer/2020\(1\).pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/hayagitharcer/2020(1).pdf)

Սամվել Պողոսյան, «Մուղրոսի զինադադարը և Հայկական հարցը», *Մեքրոպ Մաշտոց համալսարանի «Լրատու»* (2016): 176-182, <https://artsaklib.am/2020/05/07/%D5%B4%D5%B8%D6%82%D5%A4%D6%80%D5%B8%D5%BD%D5%AB-%D5%A6%D5%AB%D5%B6%D5%A1%D5%A4%D5%A1%D5%A4%D5%A1%D6%80%D5%A8-%D6%87-%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D5%AF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6-%D5%B0%D5%A1%D6%80%D6%81%D5%A8/>

Արարատ Հակոբյան, «Ալեքսանդրապոլի, Մոսկվայի և Կարսի պայմանագրերի լուսաբանումը հայ պատմագրության մեջ», *Պատմա-բանասիրական հանդես* 3 (2006): 35-56, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192911/edition/175269/content>

Արմեն Մարուքյան, «Հայաստանի և հայության անժամանցելի իրավունքները Սևրի պայմանագրի հողվածներում», *ՎՀՄ* 3 (2020): 1-24, <https://vemjournal.org/wp-content/uploads/2020/11/13-%D5%80%D5%A1%D5%BE%D5%A5%D5%AC%D5%BE%D5%A1%D5%AE-2020-3.pdf>

Աշոտ Ներսիսյան, «Հայկական հարցը Լոնդոնի և Լոզանի խորհրդաժողովներում», *Պատմություն և քաղաքականություն* 8, no. 3 (2020): 3-20, [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Historyandpolitics/2020\(3\).pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Historyandpolitics/2020(3).pdf)

ԹԵՄԱ 21.

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅԱՆ ԱՅԼ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ԱՍՈՐԻՆԵՐ, ՀՈՒՅՆԵՐ) ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՄԲ (1 ժամ)

Գևորգ Վարդանյան, *Հույն բնակչությունն Օսմանյան կայսրությունում և Փոքրասիական աղետը (1914-1923 թթ.)*, Երևան, Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ, 2012

Անահիտ Խոսրոնա, *Ասորիների ցեղասպանությունն Օսմանյան Թուրքիայում և հարակից թյուրքաբնակ վայրերում, XIX դարի վերջ - XX դարի առաջին քառորդ*, Երևան, 2004

Թեհմինե Մարտոյան, «Հույների ցեղասպանության պատմության հիմնահարցը հայ պատմագրության մեջ», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 7, no. 1 (2019): 116-126, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/10643/edition/9257/content>

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)

ԹԵՄԱ 22.

ԱՆՀԱՏԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶՈՀ (1 ժամ)

Զոհը ցեղասպանության համատեքստում: Վերապրողը՝ որպես զոհ: Ցեղասպանության հոգեբանական ասպեկտները: Ցեղասպանությունը վերապրողների աչքերով: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը:

Հարություն Մարության, ««Հիշում եմ և պահանջում» կարգախոսը և Հայոց ցեղասպանության հիշողության փոխանցման մարտահրավերները 21-րդ դարում», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 9, no. 2 (2021): 9-54, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2022/02/2021.2_9-54.pdf, <https://doi.org/10.51442/jgs.0020>

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության տարիներին հայերի իրական և կեղծ փրկության խնդրի շուրջ», *Լրաբեր հասարակական գիտությունների* 2 (2018): 30-60, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/44661/edition/40085/content>

Հարություն Մարության, «Տրավմատիկ հիշողությունն իբրև հայկական ինքնության պահպանման կարևորագույն գործոն Թուրքիայում», *Թուրքիայի հայության խնդիրների շուրջ: Տեղեկագիր «Նորավանք» հիմնադրամի, թիվ 22, 2008*, էջ 110-121, http://www.noravank.am/upload/pdf/387_am.pdf

Հարություն Մարության, «Ցեղասպանության զոհի բարդությի հաղթահարումը Ղարաբաղյան շարժման տարիներին», *Վէմ* 1 (2013): 154-164, <https://vemjournal.org/wp-content/uploads/2020/07/08-%D5%80%D5%AB%D5%B7%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6-2013-1.pdf>

Վերժինե Սվազյան, *Հայոց ցեղասպանությունը և պատմական հիշողությունը*, Երևան, «Գիտություն», 2003, 144 էջ, http://lib.ysu.am/disciplines_bk/cf74e174d7380bd33542f341a8c963f1.pdf

Քրիստինե Նազարյան, «Հայոց ցեղասպանությանն առնչվող առանձին պատմությունները և դրանց դերը ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման մեջ», *Մերձավոր Արևելք, Պատմություն, Քաղաքականություն, Մշակույթ, XI-XII հողվածների ժողովածու*. - (2017): 298-306, <https://viewer.joomag.com/middle-east-history-politics-culture-xi-xii-middle-east/0775985001510209227?short&>

ԹԵՄԱ 23.

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹՎԵՐԻ ԼԵԶՎՈՎ (1 ժամ)

Ցեղասպանության ժամանակագրության հարցեր: Հայերի թիվը ցեղասպանությունից առաջ և հետո: Զոհերի և վերապրողների թիվը: Հարցի վերաբերյալ ժխտողական թեզը և դրա հակադարձումը:

Հայկական հարցը հաշտության կոնֆերանսի առաջ, Թիֆլիս, տպ. «Աշխատատուր», 1919, 32 էջ, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/125022/edition/113551/content>

Գրիգոր Զօհրապ, «Հայկական հարցը փաստաթուղթերու լոյսին տակ», տե՛ս Գրիգոր Զօհրապ, *Երկերի ժողովածու: Հատոր Գ. Յօղուածներ եւ ուսումնասիրութիւններ*, Երևան, 2002, էջ 513-542

Գեղամ Բաղայան, «Արևմտյան Հայաստանի և Կիլիկիայի վարչաժողովրդագրական պատկերը», ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ, *Հայոց պատմություն, հ. III. Նոր ժամանակաշրջան, գիրք երկրորդ (1901-1918 թթ., հայ գաղթավայրերը, պարբերական մամուլը և մշակույթը XIX դ. և XX դ. սկզբին)*, Երևան, «Զանգակ-97», 2015, էջ 52-65

Ռոբերտ Թաթոյան, «Արևմտահայության թվաքանակի և Արևմտյան Հայաստանի բնակչության էթնիկական կազմի հարցերը XIX դարի 90-ական թթ. կեսերին Հայկական հարցի սրման ժամանակաշրջանում», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 4, no.2, (2016): 7-42, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/06/Tseghaspanagitakan-handes-4-2.2016-7-42.pdf>

Ռոբերտ Թաթոյան, «Արևմտահայության թվաքանակի և Արևմտյան Հայաստանի բնակչության էթնիկական կազմի հարցերը Փարիզի հաշտության կոնֆերանսին (1919-1920 թթ.)», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 4, no.1, (2016): 4-82, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/07/Tseghaspanagitakan-handes-4-1.2016-44-82.pdf>

Ռոբերտ Թաթոյան, *Արևմտահայության թվաքանակի հարցը 1878-1914 թվականներին*, Երևան, ՀՅԹԻ, 2015, 216 էջ

ԹԵՄԱ 24.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԽՏՄԱՆ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ (2 ժամ)

Ռուբեն Մելքոնյան, «Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ թուրքական քաղաքականության որոշ առանձնահատկությունների շուրջ (1965 և 2015 թթ.)», *Հայագիտության հարցեր* 6, No. 3 (2015): 11-21, http://publishing.yసు.am/files/Hayagitutyam_harcer_2015-3.pdf

Ռուբեն Մելքոնյան, Նաիրա Պողոսյան, *Հայկական թեմատիկան ժամանակակից թուրք գրականության մեջ (XX դ. երկրորդ կեսին – XXI դ. սկզբին)*, Երևան, ԵՊՀ, 2016, 148 էջ, http://publishing.yసు.am/files/Haykakan_tematikan_turq_grakanutyam_mej.pdf

ԹԵՄԱ 25.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ (2 ժամ)

Մարդկային կորուստներ: Հայրենիքի կորուստ, հայրենագրվում: Նյութական կորուստներ: Մշակութային ժառանգության ոչնչացում: Հոգեբանական հետևանքները: Իսլամացված հայերի խնդիրը Թուրքիայի Հանրապետությունում

Աշոտ Մելքոնյան, *Ցեղասպանություն և հայրենագրվում. ճանաչումից՝ հատուցում (հողմածներ և հարցազրույցներ)*, Երևան, «Զանգակ» հրատ., 2015, 440 էջ

Ցեղասպանության ախտահոգեբանական և սոցիալ-հոգեբանական հետևանքները, գիտաժողովի նյութեր, գլխ. խմբագիր Գ. Շահվերդյան (Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015), 188 էջ, http://publishing.yసు.am/files/Pil_ceghaspanutyun.pdf

Ռուբեն Մելքոնյան, *Իսլամացված հայերի խնդիրների շուրջ. Թուրքիայի իսլամացված հայության խնդրի ուսումնասիրություն*, Երևան, Նորավանք, 2009, 112 էջ, <http://www.noravank.am/upload/pdf/2.book.pdf>

Հայկական հարց: Հայ մշակութային եղենին նվիրված գիտաժողովի նյութեր (մայիսի 22-23, 1999 թ.), Երևան, «Զանգակ-97», 2004, էջ 1-69

Հայ մշակութային եղենը (աշխատասիրեց Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան), Պէրոութ, 1993

Արարատ Աղասյան, *Հայ կերպարվեստի և կիրառական արվեստի կորուստներն Օսմանյան կայսրության տարածքում (համիդյան ջարդերից մինչև մեր օրերը)*, Երևան, Գիտություն, 2018, 94 էջ, http://arts.sci.am/files/pubs/20190521_131147_am_%D4%B1%D5%90%D4%B1%D5%90%D4%B1%D5%8F%20%D4%B1%D5%82%D4%B1%D5%8D%D5%85%D4%B1%D5%86.pdf

Արմեն Մարության, *Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հիմնախնդիրներն ու պատմաիրավական հիմնավորումները*, Երևան, Պատմության ինստիտուտ, 2014, 331 էջ, <http://www.academhistory.am/images/downloadfiles/Maruqyan%20Armen%201.pdf>

Դավիթ Քերթմենչյան, «Հայոց ցեղասպանության ընթացքում հայ պատմա-ճարտարապետական ժառանգության ոչնչացումն ու դրա դիմաց հատուցման խնդիրները», տե՛ս *Ցեղասպանության հետևանքով հայ ժողովրդի կորուստները և հատուցման կառուցակարգերի մեթոդաբանական հիմքերը*, իսր. Ա. Մարության, Երևան, Տիր, 2019, էջ 90-135:

Վլադիմիր Վարդանյան, «Հայոց ցեղասպանության հետևանքների վերացմանն ուղղված իրավական միջոցների վերլուծություն», տե՛ս *Ցեղասպանության հետևանքով հայ ժողովրդի կորուստները և հատուցման կառուցակարգերի մեթոդաբանական հիմքերը*, իսր. Ա. Մարության, Երևան, Տիր, 2019, էջ 410-455:

ԹԵՄԱ 26.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿՄԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ (2 ժամ)

Ապրիլի 24. ծագումը, ընթացքը, ձևափոխումները և մերօրյա դրսևորումները: Հիշատակի երթը: Հայոց ցեղասպանության զոհերի հուշահամալիրի կառուցումը: Ղարաբաղյան շարժումը և Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը: «Հիշում եմ և պահանջում» կարգախոսը և Հայոց ցեղասպանության հիշողության փոխանցման մարտահրավերները 21-րդ դարում: Հիշողության պուրակը: Այլ հուշարձաններ: Ոգեկոչման այլ դրսևորումները:

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օրվա ձևավորումը, զարգացումները, մերօրյա վիճակը», մաս 1, *Ցեղասպանագիտական հանդես*, 6 (1), (2018): 105-129, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/05/Tseghaspanagitakan-handes-6-1-2018-107-131.pdf>

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օրվա ձևավորումը, զարգացումները, մերօրյա վիճակը», մաս 2, *Ցեղասպանագիտական հանդես*, 6 (2), (2018): 103-142, <https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2020/05/Tseghaspanagitakan-handes-6-2-2018-103-142.pdf>

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության զոհերի հուշահամալիրի կառուցումը», http://www.genocide-museum.am/arm/Description_and_history.php

Հարություն Մարության, ««Հիշում եմ և պահանջում» կարգախոսը և Հայոց ցեղասպանության հիշողության փոխանցման մարտահրավերները 21-րդ դարում», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 9, no. 2 (2021): 9-54, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2022/02/2021.2_9-54.pdf, <https://doi.org/10.51442/jgs.0020>

Հարություն Մարության, «Թանգարան և հուշարձան (հայոց և հրեաների փորձառության համեմատական վերլուծություն)», *Պատմաբանասիրական հանդես* 3 (2014): 58-79, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/193840/edition/176153/content>

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության թեմայի դասավանդման հիմնախնդիրները Հայաստանում արժեքային կողմնորոշումների համատեքստում», *ՎԷՄ* 3 (2022): 10-32,

<https://vemjournal.org/wp-content/uploads/2022/11/02-%D5%80%D5%AB%D5%B4%D5%B6%D5%A1%D6%84%D5%A1%D6%80%D5%A5%D6%80%E2%80%932022-3.pdf>

ԹԵՄԱ 27.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶՈՂԵՐԻ ՍՐԲԱԴԱՍՄԱՆ ՀԱՐՑԸ (1 ժամ)

Սրբադասման ֆենոմենի բացատրությունը: Նահատակ և մարտիրոս:

Հայկ Հակոբյան, «Սրբադասման կարգը Հայոց մեջ», *Էջմիածին* 5 (2011): 53–59, [https://tert.nla.am/archive/HGG%20AMSAGIR/echmiadzin-vagharshapat/2011/2011\(5\).pdf](https://tert.nla.am/archive/HGG%20AMSAGIR/echmiadzin-vagharshapat/2011/2011(5).pdf)

Հարություն Մարության, «Հայոց ցեղասպանության նահատակների սրբադասումը՝ որպես մշակութային երևույթ», *Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 1: Հայ ժողովրդական մշակույթ, XVII: Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում* (Խմբ. Հարություն Մարության, Թամար Հայրապետյան, Սուրեն Հոբոսյան), Երևան, ՀԱԻ հրատ., (2018), 54-64, <http://iae.am/sites/default/files/database/HAIA1-pages-3-9%2C55-65%2C504-507.pdf>

ԹԵՄԱ 28.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԵՋ (ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄՆ ԱՐՎԵՍՏԻ, ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ, ԱՌՕՐՑԱՅՈՒՄ) (2 ժամ)

Դավիթ Գասպարյան, «Ցեղասպանության արտացոլումը գեղարվեստական գրականության մեջ», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 10, no. 1 (2022): 84-97, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2022/10/2022.1_84-96.pdf

Նելլի Գալստյան, «Եղեռնի և ազգային ինքնության թեման Փիթեր Բալաքյանի և Հովհաննես Փիլիկյանի պոեզիայում», *Լրաբեր հասարակական գիտությունների*, no. 1 (2022): 174-185, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/346528/edition/319190/content>

ԹԵՄԱ 29.

«ՀՈՇՈՏՎԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»։ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԱՌԱՋԻՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՖԻԼՄԸ (1 ժամ)

The Road of Aurora: Odyssey of an Armenian Genocide Survivor, eds. H. Demoyan, L. Abrahamyan, Yerevan, AGMI, 2015, 156 pp

«Հոգիների աճուրդ» կամ «ճշմարտության հուշարձան», http://www.genocide-museum.am/arm/online_exhibition_6.php

«Հոգիների աճուրդ» համը ֆիլմը, https://www.youtube.com/watch?v=uTnCaW-Uo_s&t=398s

ԹԵՄԱ 30.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՀ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (1 ժամ)

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն, 2020 թ., 40 էջ

Աշոտ Մելքոնյան, «Հայ դատի խնդիրը Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության ուղեգծում», տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, *Յեղասպանություն և հայրենագրկում. Ճանաչումից՝ հատուցում (հողվածներ և հարցազրույցներ)*, Երևան, «Զանգակ» հրատ., 2015, էջ 128-139

ԹԵՄԱ 31.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԵՎ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ (2 ժամ)

Օսմանյան պետությունը որպես հայերի նկատմամբ կատարված զանգվածային տեղահանությունները և կոտորածը դատապարտած առաջին պետություններից մեկը. Ստամբուլյան դատավարություններ: «Նեմեսիս». վրիժառություն, պատժիչ գործողություն, թե՛ արդարադատության իրականացում: Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը տարբեր երկրների և միջազգային, միջպետական և հասարակական կազմակերպությունների կողմից: Հայոց ցեղասպանության հատուցման հիմնախնդիրը:

Աշոտ Մելքոնյան, «Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը և հատուցման հիմնախնդիրը», տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, *Յեղասպանություն և հայրենագրկում. Ճանաչումից՝ հատուցում (հողվածներ և հարցազրույցներ)*, Երևան, «Զանգակ» հրատ., 2015, էջ 157-173

Խանումյան Գ., «Սողոմոն Թեհլիրյանը և «Նեմեսիս» գործողությունը», *Վէմ* 64, no. 4 (2019): 67-84, <https://vemjournal.org/wp-content/uploads/2020/07/04-%D5%8A%D5%A1%D5%BF%D5%B4%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6-2019-4.pdf>

Судебный процесс Талаата паши: стенографический отчет, под ред. Степана Степаняна, Ереван, 2007

Հայերի ցեղասպանությունը ըստ երիտթուրքերի դատավարության փաստաթղթերի, Առաջաբանը, թարգմ. և ծնթ. Ա. Հ. Փափազյանի, Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1989, 256 էջ, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/348348/edition/320965/content>

Նիկոլայ Հովհաննիսյան, «Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը երիտթուրքերի դատավարության վճռի լույսի ներքո (1919–1920 թթ.)», *Պատմա-բանասիրական հանդես*, no. 3 (2006): 23-35, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/192910/edition/175268/content>

Հենրի Թերիո, Ալֆրեդ դե Ջայաս, Ջերմեյն Օ. Մաքքալփին, Արա Պապյան, *Արդարացի լուծում: Հայոց ցեղասպանության հատուցումները: Հայոց ցեղասպանության հատուցումների ուսումնասիրման խմբի զեկույցը: Ապրիլ 2015*, թարգմ. և հայերեն տեքստի խմբ. Հրաչ Մկրտչյանի, 190 էջ, http://www.armeniangenocidereparations.info/wp-content/uploads/2017/10/brochure_arm.pdf

ԹԵՄԱ 32.

20-21-ԴԴ ԴԴ. ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (2 ժամ)

Տիգրան Մաթոսյան, «Հայոց ցեղասպանություն և Հոլոքոստ. զուգահեռներ», *21-րդ դար* 1 (2005), 3-20, https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/XXI%20Dar/01_2005.pdf

Սուրեն Մանուկյան, «Ցեղասպանությունների գիտական դասակարգումների հարցի շուրջ», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 9, no. 2 (2021): 55-75, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2022/02/2021.2_55-75.pdf, <https://doi.org/10.51442/jgs.0021>

Նարեկ Պողոսյան, «Էլիտիցիդ. հիմնական օրինակները», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 10, no. 1(2022): 9-39, https://agmipublications.asnet.am/wp-content/uploads/2022/10/2022.1_9-39.pdf

Աստղիկ Ստեփանյան, «Հայոց ցեղասպանության և Ռուանդայում տեղի ունեցած ցեղասպանության փուլերի, իրագործման մեխանիզմների ու մեթոդների համեմատական վերլուծություն», *Պատմություն և մշակույթ* (2018): 182-189, http://publications.yzu.am/wp-content/uploads/2018/12/Stepanyan_A.pdf

ԹԵՄԱ 33.

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՈՒՄԸ (1 ժամ)

Սուրեն Մանուկյան, «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» կոնվենցիայի կիրառման հնարավորություններն ու դժվարությունները», *Հայկական Քաղաքագիտական Հանդես* 1, no. 15 (2021): 27-48, http://arjps.org/articles/arm/01_2021/Manukyan.pdf

Tali Nates, “New approaches to Education and Art about Genocide and its Prevention” in *Global Forum: Genocide Prevention Through Education* (Yerevan, 2018), pp. 108-111, <https://futurearmenian.com/wp-content/uploads/2022/01/Genocide-prevention-through-education-against-the-crime-of-genocide.pdf>

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ (2 ժամ)